

BLAKER OG SØRUM
HISTORIELAG

SØRUM-SPEILET

NUMMER 2 - 2019 - 25. ÅRGANG

**17. mai feiring i Blaker og Sørum
Bygdebokprosjektet mot slutten
Skolen på Sørumsand
Hvordan et kjerrehjul av tre ble til
Levekår på Romerike i 1850-åra**

Styret på trappa til Vølneberg gamle skole 8.mai 2019. Fra venstre: Kåre A. Bøhler, Thorild H. Lerberg, Even Stakkerud, Steinar Dalbakk, Elin Mørk og Ole Evensen. Dag Winding-Sørensen hadde forfall. Foto Gro Langeland.

Nytt fra Styret

Etter årsmøtet i Blaker og Sørum historielag 11. mars i år har styret konstituert seg og fått denne sammensetningen:

Leder: Kåre A .Bøhler
Nestleder: Elin Mørk
Sekretær: Even Stakkerud
Styremedlem: Ole Evensen
Vararepr. Steinar Dalbakk, Thorild H. Lerberg og Dag Winding-Sørensen

Styret har i tillegg engasjert Pål K. Ormstad som regnskapsfører. Han er ikke medlem av styret, men det er inngått en skriftlig avtale med ham og han mottar honorar for arbeidet.

Protokoll og sakspapirer for årsmøtet 2019

Protokollen fra årsmøtet 11. mars 2019 finner dere på hjemmesiden til Blaker og Sørum Historielag under "Om laget" og deretter "Møter". Her finner dere også sakspapirene til dette årsmøtet. Kåre A. Bøhler ble gjenvalgt som leder. De medlemmene som ikke har tilgang til datamaskin, men gjerne vil se dokumentene kan få dem i posten ved å kontakte lederen på tlf. 938 76 365. Årsmøtet gjorde noen endringer i vedtektene, og gjeldende vedtekter ligger nå ute på nettet -under "Om laget".
- Årsmøtet gav styret og valgkomiteen fullmakt til å oppnevne de to styremed-

lemmene som ikke var klare da årsmøtet foretok valg på nytt styre. Even Stakkerud og Ole Evensen har takket ja til å gå inn i styret.

- Revisjonsrapporten for regnskapet 2018 forelå ikke til årsmøtet, Det ble derfor vedtatt at denne skulle offentliggjøres i Sørum-Speilet. Se side 19 i dette bladet.

Gammeldags skole

I uke 21 ble det arrangert Gammeldags skole på Vølneberg skole. Alle 4. klasser i kommunen er invitert, noe som i år utgjør ca. 260 elever. Det er mye forarbeid som skal til for at alle elevene skal få en fin opplevelse, noe den dyktige dugnadsgjengen klarer år etter år. I vevringen klargjøres det f.eks. hele 11 vever i forskjellige størrelser. Det er et samarbeid mellom Sørum kommune, Blaker og Sørum historielag og Vølneberg vevring. Elevene blir delt i 3 grupper. De får undervisning i skolestua av en streng lærerinne hvor de bl.a. må skrive skjønnskrift med blekk og penn. De er med ute hvor det er harving med hest og gammeldags harv, såing for hånd, lessing av tømmer og en omvisning i Skjulet med den gamle hesteredskapen .Hos vevdamene får elevene kjenne på ulla som den kommer fra sauene, hvordan den er når den blir vaska, karda og spunnet. De får også

tvinne seg et armbånd og prøvd seg på stor og liten vev. Før matpausa må alle ta ei skje med tran og spise ei skive med kålrot. For mange er det en ny opplevelse, men det går stort sett greit.

Når skoledagen er slutt føler vi i dugnadsgjengen at vi har gitt elevene en hyggelig dag som har vært annerledes i forhold til en vanlig skoledag

Veslebygningen på Nordli

Historielaget har over lengre tid og ved flere anledninger prøvd å få leie Veslebygningen på Nordli, men uten å lykkes. I desember 2018 ble det i spørrekvarnten i kommunestyret rettet et spørsmål til ordføreren om leie av Nordli. Historielaget fikk da et positivt svar og i kommunestyremøtet 8. mai ble det et enstemmig vedtak om at vi kan få leie Nordli gratis i 10 år med rett til å forlenge leieforholdet 2 ganger inntil 5 år på visse vilkår. Nå gjenstår underskrift på leiekontrakt.

Huset har stått tomt i 10 år og bærer preg av det, så før vi kan ta det i bruk må det til noen dugnadstimer. Der håper styret at dere medlemmer vil være villige til å ta i et tak når dere blir spurt. Slik det er nå ha vi mye bøker og annet stoff stående både her og der. Nå håper vi etter hvert at vi kan få sortert det vi har og får det samlet på Nordli.

SØRUM-SPEILET

Medlemsblad for
Blaker og Sørum Historielag

Redaksjonen

Asbjørn Langeland – 934 27 625
Anne-Marie Lund – 477 57 261
Elin Helen Mørk – 958 62 613

Epost:

redaksjon@sorumhistorie.no

Adresse

Aasgaardvegen 230
1923 Sørum

Styreleder

Kåre A. Bøhler
Epost: alfrebo@online.no
Tlf. 938 76 365

Kontonummer: 1321.08.05189

Hjemmeside

www.sorumhistorie.no

Grafisk design

Jørgen Kirsebom

Opplag

600 eksemplarer
ISSN 1894-8154

Trykk:

X-Idé AS
1472 Fjellhamar

*Dette bladet er beskyttet av åndsverkloven.
Det er ikke tillatt å kopiere fra bladet uten
skriftlig samtykke fra tekstforfatter eller
fotograf.*

Forsidebilde:

*17. MAI PÅ BLAKER SKANSE 2019:
Feiringen av nasjonaldagen vår på Blaker Skanse har
blitt en folkefest for hele Blaker og omegn.
(Foto: Jørgen Kirsebom)*

8. mai-markering i Sørum

Av Lillian Mobæk

8. mai 2019: Blomstermarkering ved bautaen ved Sørum kirke. Fra venstre: Arve Martinsen, Kåre Petter Hansen, Dag-Einar Hellerud, Haakon Sandbraaten, Kåre A. Bøhler, Ole Evensen og Kåre Svarstad. Foto Lillian Mobæk.

«Til minne om våre soldater som falt i kampen for fedrelandet» står det på bautaen ved Sørum kirke, der Blaker og Sørum Historielag hver 8. mai legger ned blomster i nasjonalfargene. Minnesmerkene ved Blaker kirke, Blaker Skanse og Frogner kirke markeres også på samme måte.

Disse markeringene har blitt en tradisjon, takket være Borger Hansen som opprettet et fond til dette formålet, forvaltet av Historielaget. Borger Hansens sønn, Kåre Petter Hansen, representerer donator, og forestår sammen med Blaker og Sørum Historielags 8. mai-komité blomstervedleggelsen ved minnesmerkene. Komitéens medlemmer er Haakon Sandbraaten, Dag-Einar Hellerud og Kåre A. Bøhler.

Minnesmerket ved Sørum kirke ble reist allerede i 1941 av Sørum bygdeungdomslag, og avduket 25. oktober 1941. Det har forundret mange at dette var mulig under krigen, men tyskerne tillot at falne soldater ble hedret. Ved avdukingen var det bare to navn: Arthur Olsen Julton (1903-40) og Halvard Merlid (1916-40), men i 1947 fikk en bautakomité hugget inn seks navn til: Thorleif Leonard Andresen (1908-42), Gunnar Gundersen (1917-44), Erling Georg Foss (1904-43), Simon Gabriel Watterud (1922-42), Ole Larsen (1888-1940) og Rolf Halfdan Eid (1902-43).

På 17. mai legger elever ved Sørum skole ned krans ved bautaen, og leser opp navnene på de falne, og når og hvor de falt.

Innhold

Nytt fra styret	2	Levekår på Romerike i 1850-åra	14
8. mai-markering	3	Hvordan et kjerrehjul av tre ble til	17
17. mai feiring i Blaker	4	Gave til historielaget	18
17. mai i Sørum	7	Regnskapet 2018 <i>Revisjonsrapport</i>	19
Bygdebokprosjektet mot slutten	9	Arrangementer 2019	20
Skolen på Sørumsand	10		

17. mai på Blaker Skanse 2019. Foto: Jørgen Kirsebom.

17. mai-feiring i Blaker gjennom tidene

Av Anne-Marie Lund

I Blaker har vi et flott sted å feire 17.mai! Å samles innenfor vollene på Blaker Skanse mellom de historiske bygningene gir oss følelsen av at vi viderefører en god tradisjon. Her har grunnlovsdagen blitt feiret i forskjellige former etter hvert som tidene har skiftet. Etter krigen var feiringen på Haugtun skole, en periode feiret folk fra begge skolekretser på Blaker Samfunnshus på Bruvollen, så igjen på Haugtun og Fjuk med samling ved kirken først på dagen. De siste tjuefire årene har vi igjen samlet oss på Blaker Skanse, og er enige om at vi er heldige som har så fine omgivelser rundt nasjonaldagen. Vi blir stolte og glade når folk fra andre steder også vil komme hit, rett og slett fordi det er så fint!

17. mai på Skansen i 1860

Den aller første gangen 17. mai ble feiret på Blaker Skanse, var det dikteren Aasmund Olavsson Vinje som holdt talen for dagen. Styret for byggingen av Kongsvingerbanen hadde invitert til folkefest for Blaker og nabosognene på nasjonaldagen i 1860. Vinje skrev og framførte et dikt skrevet for anledningen, og både talen, diktet og referat fra feiringen ble publisert i ukeavisa «Dølen» som han selv gav ut. Tekstene var alle skrevet på Ivar Aasens landsmål iblandet Vinjes egen dialekt fra Telemark – noe som gjør det adskillig vanskeligere å forstå enn tekster på moderne nynorsk. Likevel må vi ta med et utdrag fra referatet:

«Visa eg skreiv, vart sungi paa Blaker Skanse, der folk fraa dei kringliggjande prestegjeld vaaro komne saman til eit 17de Mailag.(....) Ingen Stad kunde vera laglegare og fagrare enn denne, for dei oppkastade Jordvollar ero liksom gjorde til at lystvandra paa, og Festningens Hovudplan er liksom gjord til ein leikvoll. Der Heren skulde exere og skjota i gamle Dagar, der kann Folkemengdi no drikka Øl og Punch og syngja og høyra paa Talur som i ei Kyrkje. (...) Flagg var der no som i gamle Dagar og visstnok endaa fleire, og Folkekransar vaaro nett som i gamle Dagar at sjaa paa Vollar og Markir i

kring, og den vegen, Svensken altid maate vera ventande fraa burtetter Blakjersletti med dei gamle Kjempehaugarne, der vaaro Folkekransar sjaaande krulla seg, for det var ogso ein Kviledag.»

Så forteller han at det var godt med proviant og nok å drikke, men de drakk med måte «slik det saumar seg gode Folk», og det var dans til den lyse morgen til musikk som var «ikke Kongens, men Folkets Musik og heimegjord musik attaat, for mest hver mann af dei meir velstaaande i Urskog kann spila og blaasa. Det var vel alt saman.»

Den første 17. mai-feiring på Skansen er i hvert fall godt dokumentert. Det var nok slett ikke hvert år at det var en slik storstilt 17. maifeiring i Blaker!

På Skansen i 30-årene

Vi går litt fram i tid og spør noen av de eldre i bygda om de husker noe fra 17. mai i sin barndom. Det viser seg at det fremdeles er flere som minnes feiring på Skansen i 1930-årene. Her møttes de fra alle de fire skolekretsene: Fossum, Svarstad, Fjuk og Mork.

Marit Krogstad, som vokste opp i Morkenga, forteller at det ble mye gåing på 17. mai. Fra Morkenga til Blaker kirke er

det nesten ei mil, og da hun var småskolejente hendte det at hun overnattet hos en tante på Kvevli. Da begynte egentlig festen allerede den 16.mai, for i Ingjer var det kusiner på samme alder, og mange å leke med. Men da hun ble større, gikk hun helt hjemmefra om morgenen. Etter gudstjenesten i kirka marsjerte de til Skansen, og da alt var over, var det å traske hjem til Mork igjen. Men ungene sutret ikke over lange strekninger til beins, for Marit husker 17. mai som en fin festdag med mange høydepunkter.

Det første var på Kvevli stasjon, der de endelig stilte opp i ordentlig 17. mai-tog, to og to, utstyrt med flagg og de beste klærne. «Nye kjoler til 17. mai pleide vi alltid å få», forteller Marit. Det var Anna Ingjer, også kalt «Sy-Anna», som sydde kjoler til mange av jentene fra Mork og Kvevli. Hun hadde nok travle dager fra påske og fram til 17. mai! Svigerinnen Gunvor Krogstad husker også fryden over å ha på seg noe nytt og fint på nasjonaldagen. «Vi var alltid så spente på været, for det var ikke noe moro å ha på seg vinterkåper utenpå den nye sommerkjolen. Verst var det med fottøyet. Vi fikk nye, hvite tøysko til 17. mai, men hvis det var regnvær, fikk vi ikke lov å bruke dem. Da ble de jo ødelagt. Så da var det bare å ta på seg noe gammelt!»

Neste høydepunkt var ankomsten til Skugstad. I vegkrysset her møttes elevene fra Mork og Fjuk skoler. «Vi fra Mork kom oftest først, og stod og ventet på dem fra Fjuk. Det var spennende når vi så dem komme over sletta ved Mo, og når de kom fram, ropte vi «Hurra!» så høyt vi kunne til hverandre, det var sånn vi hilste på 17. mai!» sier Marit. Gunvor husker at det var en streng lærer på Fjuk-skolen: «Lærer Haga var nøye på at vi skulle gå pent i toget, så vi strammet oss opp litt ekstra når vi kom til Skugstad, så han ikke skulle skjenne på oss. Vi hadde jo lærer Stortrøen, og han var snill og nesten aldri sint, så sånt var ikke vi vant til.

Nede ved Svarstad-skolen, omtrent der bankbygningen er i dag, ble også elevene fra Fossum og Svarstad med i toget. Så gikk vi til kirka. Prekenen kunne være lang, men innimellom det som var litt kjedelig, sang vi «Ja, vi elsker», «Gud signe vårt dyre fedreland», «Fagert er landet» og «No livnar det i lundar». Nå kom det godt med at vi hadde gjort leksene og lært alle versene utenat, for nå skulle vi vise hva vi kunne og synge av hjertens lyst!»

Men det fineste var å marsjere til Skansen etterpå, og nå kom høydepunktene tett. Da var det korpsmusikk også, slik at det var lett å holde takten. Blaker Musikklag bestod av voksne karer fra bygda. Blakerværingene kunne altså også «spila og blaasa», sikkert like godt som de fra «Urskog» som sørget for musikk på Blaker i 1860. Barnetoget gikk ned kirkebakken mot stasjonen, opp skansebakken og inn på plassen innenfor vollen. «Når vi kom inn på selve Skansen, var det så høytidelig», forteller Marit, «da stoppet vi, musikken spilte, og jeg tror vi sang «Ja, vi elsker» alle sammen». Så var det tale for dagen og mer hornmusikk, og så - det aller beste: Servering ved store langbord i spisesalen i kommandantboligen! Det var så godt med kakao, smørbrød, boller og kringler etter å ha gått så langt!»

Smørbrødene kom fra mødrene til skolebarna. Gunvor forteller at alle måtte ha med smørbrød som gjerne ble pakket ned i skoer. «Han Kasper Kville hadde bil, så jeg husker at han kjørte rundt og hentet eskene hos dem som skulle levere, og så kjørte han dem ned til Skansen.»

Både Marit og Gunvor husker det som kanskje var aller mest stas på 17. mai: Spise iskrem! Det kunne en gjøre på Blaker Hotell, altså der som Blaker Aldershjem var inntil for

Barneleikeringen på Haugtun i 1980 (foto Anne-Marie Lund). få år siden. Der var det gjort i stand en slags kiosk i kjøkkengangen, og der solgte de kjekskremmerhus med iskrem i. «Jeg husker vi fløy opp og ned bakken for å spise is, det smakte veldig godt og var sjelden kost den gangen», sier Marit.

Feiring på skolen med kjempehaugen

Så kom krigen, og det ble strengt forbudt å feire 17. mai i fem lange år. Men i 1945 kom freden til landet vårt den 8. mai, og nå ble det planlagt feiring av både fred og uavhengighet den 17.! Lars Kristian Hoel fra Mork husker denne dagen godt. Han gikk da i sjuende klasse, og hadde ikke feiret 17.mai siden han var liten. Nå gikk både barn og voksne i tog helt fra Mork, og folk sluttet seg til underveis. Guttene i sjuende klasse byttet på å bære det store flagget helt først i toget. På Skugstad møtte de toget fra Fjuk og gikk i samlet tropp ned til kirka, slik de hadde gjort før. Der kom også elevene fra Haugtun og Fossum. Lars Kristian forteller at det var masse folk ute, de fleste med flagg. Det var vanskelig med klær på grunn av rasjoneringen, men alle hadde prøvd å kle seg så fint de kunne. Været var ikke det aller beste, det kom noen regnskurer, men denne dagen brydde ikke folk seg så mye om det. Det som betydde noe, var at de kunne feire 17. mai igjen! Etter gudstjenesten marsjerte de bort til Haugtun skole. Den lå flott til på den store sletta mellom Skansen og Huseby, med en av gravhaugene fra vikingtida midt på tunet- selveste «Kjempehaugen». Skolen var ny i 1938, og nå var det her 17.maifesten skulle foregå. Slik ble det i mange år framover. Gunvor Krogstad husker at hun var innkalt som serveringshjelp i 1945. Hun var ferdig med skolen, men både voksne og ungdommer fra hver krets fikk spørsmål fra 17. mai-komiteen om å hjelpe til. Alt kom fort i stand denne maimåneden – det var bare et par uker siden det var blitt fred og de kunne planlegge feiringen.

Noen år senere, i 1956, gikk Torbjørn Andresen fra Fjuk i sjuende klasse. Fremdeles gikk elevene fra Fjuk i tog helt fra skolen sin og ned til Blaker. Siden han var den eneste gutten i sjuende klasse det året, måtte Torbjørn bære det store flagget først i toget hele veien. Egentlig skulle noen av guttene i sjettede klasse avløse ham, men de var mindre, og det blåste så voldsomt at de klarte det ikke. «Over sletta ved Mo blåste det så fælt at jeg nesten trodde jeg måtte gi opp», sier Torbjørn. «Enda var det langt ned til kirka. Jeg tror nesten aldri jeg har vært så sliten i armene!» Så forteller han om læreren: «Kvalheim var så sint og streng, og nåde den som ikke gikk i takt!» Det virker som lærere på Fjuk var ekstra nøye med marsjering og korrekt oppførsel i 17. mai-tog! «Men når vi kom bort til Skugstadmoen gikk det mye lettere», forteller

Torbjørn. «Her stod Blaker Musikklag og ventet på oss, og så hadde vi hornmusikk å gå etter, det var fint!» Når de skulle til Haugtun etter gudstjenesten, var det bare moro, for nå var det to musikk-korps som avløste hverandre med å spille. Her var også skolemusikken på plass. Blaker Skolemusikkorps startet opp i 1949, og mange var nå blitt drevne musikanter. Torbjørn husker godt hva de fikk å spise på Haugtun: «Det var to boller og et wienerbrød, pluss ei flaske brus til hver. Det var baker Olsen som leverte kakene, og hverken brus eller kjøpekaker var hverdagskost, så jeg skal si det smakte!»

Etterpå var det leker for ungene. De små hoppet i sekker og løp med potet på skje, men for de store var det stafetten som virkelig var viktig. Her var det konkurranse mellom de to skolene, det kunne bli alvorlige oppgjør. Etappene var nok en 60-70 meter, og oftest vant Haugtun. Det var flere elever der og «mer å ta av». Men Torbjørn husker godt det året han løp siste etappe og Fjuk vant. Det var et stolt øyeblikk, og slikt glemmer en ikke så lett!

Til Bruvollen og tilbake til Haugtun

I 1955 ble Blaker Samfunnshus på Bruvollen ferdig, og nå var det mange som ønsket å få 17. mai-feiringen dit. Det lå nærmere Fjuk, og dessuten var det rimelig å bruke bygdas nye «storstue» til dette arrangementet. Undertegnede var skoleelev fra 1956, og jeg husker best at vi var på Bruvollen. Det var flott der. Det eneste negative med å feire på Bruvollen, var den lange vegen fra kirka. Om morgenen gikk vi tog fra Haugtun til kirka, etter gudstjenesten stilte vi opp igjen og gikk til Bruvollen. Det tok sin tid, og for de minste var det bra at det alltid kom en buss bakerst og plukket opp de som var blitt slitne eller hadde fått gnagsår av nye sko. Vi som var store, måtte for skams skyld holde ut, men det var lange strekninger med jorder uten hus og folk, og da ble det kjedelig. En som var i skolemusikken den gangen, sa at han syntes det var stusslig «å gå og spille for pløgsla»!

Men når vi endelig kom fram, var det gøy med god plass både ute og inne. Det morsomste var når studentene fra skolen på Skansen kom kjørende dit med lastebiler. «Skanse-gutta», som vi sa, hadde kledd seg ut og lagde mye moro og spetakkel. De kjørte rundt i bygda om morgenen 17. mai også, men vi som bodde langt fra storvegen fikk aldri med oss det. På Bruvollen fikk vi se dem! Til slutt var det konkurranse i tautrekking mellom Blakerkarer og Skansegutta, til mye heiarop og jubel fra publikum. Den store salen var god å ha hvis det ble regn. Da ble det vist film på det flotte kinoanlegget, og det var kjempemorsomt! Jeg tror kanskje det var film og underholdning i salen uansett vær, men var det regn, ble det enda mer film. Det var ikke meg imot!

Antakelig var den lange vegen årsaken til at arrangementet flyttet tilbake til Haugtun på slutten av 60-tallet. Folketallet hadde økt, så det ble litt «trangt» på Haugtun nå. Men det var plass til både tombola, skytebane, potetløp og kiosk, og ungene koste seg.

Eget arrangement på Fjuk

Fjuk skole hadde blitt reddet fra nedlegging og sentralisering, og fikk en opptur rundt 1970. Det ble bygd en ny, moderne skole med stort uteareal, og da de nye husene på Hogsetfeltet ble fylt opp av barnefamilier, fikk skolen nesten dobbelt så mange elever som før. Nå ønsket de som hørte til Fjuk å ha sin egen 17. mai-feiring, så etter en runde i barnetog nede på Blaker og gudstjeneste i kirka, ble de fraktet med buss til Hellne. Derfra gikk de i tog bort til skolen. Den første gangen i 1982 hadde de ikke hornmusikk foran toget,

FJUK 1982: Her kommer 17. mai-toget på Fjuk i 1982. Odd Hagen leier hesten, Skaalerud og Vollan spiller trekkspill, og Aasdalen sitter på bukken med full oversikt. Foto: Rita Nyborg.

for skolekorpset skulle gå med barnetog til Haugtun. Men det ble en god løsning likevel, for først i toget kom hest og kjerre, og i kjerra satt to dyktige karer og spilte trekkspill. Det var god stemning i Fjuk-toget da! I det hele tatt var folk flest i grenda veldig entusiastiske og fornøyde med å feire på Fjuk skole. Uteområdene egnet seg til leker av alle slag, og hit kom også mange eldre og de som ikke lenger hadde skolebarn. Nå hadde de kort veg og kjente seg hjemme. Etter hvert ble det korpsmusikk i toget også, for mange i skolekorpset kom fra Fjuk og ville gjerne spille der også. Dermed spilte skolekorpset annethvert år på Fjuk og Blaker, og ble avløst av voksne musikanter fra Sørums musikklag. Slik fikk begge skoler skikkelig 17. mai-musikk hvert år.

Hele Blaker på Skansen

Men noen lekte nok med tanken om at i ei lita bygd som Blaker, burde alle være sammen 17. mai. Hvor var det perfekte stedet å samles, stedet der alle kunne kjenne tilhørighet?

I 1995 ble Arild Tolfsen leder av 17.mai-komiteen under forutsetning av at komiteen skulle jobbe for å få til et felles arrangement på Skansen, slik som i «gamle dager». Han hadde vært student på Skansen, og kjente området godt. Han fikk med seg de andre i komiteen, foreldre fra begge skoler. Det ble hardt arbeid, mange møter, mange henvendelser til forskjellige instanser, mange avtaler. Fremdeles var det skole på Skansen, og ikke alle var like positive til å ha et slikt arrangement midt i perioden for utstilling av elevarbeider og eksamen og sensurering. Det endte med at Tolfsen garanterte personlig for at alt skulle være i orden den 18.mai, og ingenting skulle bli ødelagt. Det ordnet seg. Alt gikk bra! Det gikk så bra at neste år er det 25-årsjubileum for 17.mai-feiringen på Blaker Skanse! ■

KILDER:

Brochmann: Blaker, Skansen og Skolen. 2004.

Marit Krogstad, Gunvor Krogstad, Lars Kristian Hoel, Torbjørn Andresen, Harald Aasdalen, Rita Nyborg og Arid Tolfsen har alle delt sine minner, slik de husker dem. Hjertelig takk for at dere ville bidra!

17. mai i Sørum

17 Mai 1952.

Skolemusikkten med Juvv Sagen som dirigent.

Fra Vølneberg skolen.

Feiringen av 17. mai de første etterkrigsåra var lagt opp nokså likt i alle bygder. Barnetog, gudstjeneste i kirka og samling ved skolene etterpå var opplegget som alle fulgte. Men dagen kunne nok likevel oppleves nokså forskjellig i de ulike skolekretsene, så også i Sørum. Sørum-Speilet vil her gi et lite innblikk i hvordan de som var skolebarn de første åra etter krigen opplevde 17. mai.

Gerd Sæther: Feiringen av

17. mai 1945 (Da Gerd var 11 år)

Feiringen begynte allerede den 7. mai. Flagga blei henta ned fra loftet i annen etasje hvor de hadde vært oppbevart i fem lange år.

Vi starta barnetog.

I frydefull glede og høyt hevede flagg ropte vi: Hurra! Hurra! Sang ut vår store glede over at Norge igjen var fritt. Vi kunne si hva vi ville. Vi kunne syng «Ja, vi elsker» så det ljomet, og det gjorde vi. På skolen øvde vi på å syng de vakre norske sangene. Vi forbereda oss til 17. mai – den store dagen 17. mai 1945.

Dagen opprant med friskt vårvær. Flaggene vaiet igjen over vårt fagre, vårkledde og frie land. I yr glede gikk vi gjennom skogen til Vølneberg skole. Samlet og med fane og flagg tok vi fatt på veien til Alfheim i Lørenfallet. Der hadde Sørum musikkorps stilt opp. Vi stilte opp bak fana til Vølneberg skole. Med musikk og sang og hurrarop gikk vi gjennom Fallet til Sørum kirke. I takknemlighet la en fra hjemmestyrkene ned en krans ved bautaen over de falne fra Sørum. I kirken sto vi i trengsel i midtgangen med flaggene våre. Det var en beveget menighet som med takknemlighet fylte Sørum kirke 17. mai 1945.

Etter gudstjenesten gikk turen til

Bingsfoss kafé ved Glomma. Der var det et folkehav. Men det er de voksne mennene med norsk flagg på armen jeg husker. Inne på kaféen var det trengsel. Jeg befant meg midt mellom høye karer og lange bein. Det store dansegulvet var pyntet med flagg og vårgrønt bjerkeløv.

Nå gikk turen tilbake til Vølneberg skole med buss. Ved framkomsten var det godt å ta av seg de vonde skoene som jeg hadde arvet fra min kusine. På skolen fikk vi servert gode brødskiver som våre mødre hadde laget. Det smakte også godt med kakao til. Etter måltidet var det ut til lek og sang. Læreren samlet oss ved skoletrappa. Nå var dagen og timen kommet, vi kunne og skulle syng. Vi sang våre vakre og historiske sanger om vårt kjære Norge.

Lykkelige gikk vi hjem med minner for livet.

Gerd Sæther har også lagt ved ei lita sangstrofe som hun og to andre jenter dikta mens de luka kålrot litt lengre ut på våren:

Melodi: Youngstorgets basar

*Nå er krigen end'lig slutt,
Nå er ingen ting forbudt,
for oss jøssinger og alle norske gutter.
Nasista skal på Ilebu,
der skal Quisling leve nu,
enten dødsstraff eller livsvarig i fengsel.*

Vesterskaun skole

Bjørn Tveit var sju år i 1945. Han husker ikke syttende mai 1945 spesielt, men han har fortalt om hvordan de feiret dagen på Vesterskaun de første etterkrigsåra.

Bjørn vokste opp på gården Sagen som ligger helt nord-øst i skolekretsen. Han husker 17. mai som en ekstra slitsom dag. Først gikk de hjemmefra til Vesterskaun skole som den gangen lå på Asak. Det var en strekning på fem kilometer. Ved skolen traff de andre barn som de gikk sammen med om Knatten til Alfheim i Lørenfallet, dette var også en tur på mange kilometer. Ved Alfheim stilte de opp i tog sammen med elever fra de tre skolene som seinere ble slått sammen til Sørum skolekrets. Toget gikk til Sørum kirke.

Etter gudstjenesten ble elevene fra Vesterskaun kjørt i buss tilbake til skolen sin. På skolen var det servering, og etterpå forskjellige leiker. Bjørn sier at det var ikke mange voksne med på dette arrangementet. 17. mai var midt i våronna. Når arrangementet på skolen var slutt, ble det på nytt en lang tur å gå hjem til Sagen. Når kvelden kom, var han helt utslitt.

Østby skole, Sørumsand

Berit Kristiansen og Berit Marmont var begge seks år i 1945. De husker ikke 1945 spesielt, men de har fortalt om

hvordan 17. maifeiringa var da de gikk på skolen fra 1946 og utover i 50-åra.

Dagen begynte på Østby skole. Derfra gikk de i tog gjennom hele Sørumsand til Bjerkeks bensinstasjon som lå like ved der veien til Blaker tar av. Ved bensinstasjonen var det satt opp busser, og alle barna ble kjørt til Sørum kirke. Der møtte de toget som hadde gått gjennom Lørenfallet, og Berit Kristiansen sier at hun husker at lensmann Gjetrang og lensmannsbetjent Gulbrandsen i uniformer gikk foran toget.

Etter gudstjenesten var det buss tilbake til skolen der det var servering og tradisjonelle syttendemaileiker.

Frogner

Da Frogner er eget kirkesogn, har de også alltid hatt sin egen syttendemaifeiring.

Det er én skole for hele sognet, så alle i Frogner feiret dagen der. Toget gikk fra skolen til kirka, men det er en nokså kort strekning, så derfor gikk toget veien om Gåsehølet (Mo) og Bedehuset til kirka.

Kristian Romsaas var 10 år i 1945. Slik han husker dagen i frigjøringsåret så var den preget av at det hadde vært kort tid til forberedelser, og det var lite man kunne få kjøpt. Is og brus var det ikke, men mødrene hadde med mat, og han tror de fikk kakao. Det var heller ikke musikk i toget det første året. Ved skolen ble det arrangert forskjellige leiker og konkurranser, og dette var dagens høydepunkt, sekkeløp, løp med potet på skje og andre leiker. Opplegget fulgte tradisjonen fra de siste årene før krigen. ■

Bildene er fra Gerd Sæthers fotoalbum.

TAKK TIL VÅRE SPONSORER

interoptik
Nordfonn

Fokus Butikksenter, 1920 Sørumsand
Telefon: 63 86 60 70. E-post: nordfonn@interoptik.no
www.interoptik.no
Åpningstider: 10 – 20 (18)

Sørums Begravelsesbyrå
Nilsen as Etabl. 1947

Besøk oss på www.nilsengravferd.no
Tlf: 63 82 88 80

idé

Vi tar hånd om
ditt budskap og sørger
for at det blir sett!

X-Idé AS - Marcus Thranes vei 100, 1472 Fjellhamar - www.xide.no

T&B Hansen
Installasjon AS

Blaker
SPAREBANK

BYGDESERVICE

Økland CO
Sørumsand

Akershus
Energi

Mimrekveld på Frogner i oktober

Vi følger opp suksessen fra mimrekveldene i
Lørenfallet og på Blaker Skanse,
med en kveld på Frogner.

**Tema: Livet i "stasjonsbyen" Frogner og
omegn med vekt på handelsvirksomhet og
bedrifter.**

HOLD AV FREDAG 18. OKTOBER!

Mer info kommer på hjemmesiden vår
og på Facebook.

Bygdebokprosjektet mot slutten

Av Jon Wiik

Et 20-årig og svært omfattende bygdebokprosjekt for Sørums kommun nærmer seg nå slutten. Tilfeldighetene vil det slik at det skjer omtrent samtidig med at kommunen går over i historien og blir en del av storkommunen Lillestrøm.

Bygdebokforfatter Håvard Kongsrud er godt i gang med det sjuende og siste bindet av Sørums Bygdebok, hvorav det andre om Blaker, og alt tyder på at tidsplanen vil holde.

– Jeg har kontrakt med kommunen ut dette året. Målet er å ferdigstille og klargjøre manus, bilder og bildetekster til trykk i løpet av høsten. Det vil igjen si utgivelse en gang i 2020, opplyser Kongsrud til Sørums-Speilet.

Han overtok arbeidet med sjetten bind, det første om Blaker, i januar 2017, og fullførte det i fjor etter halvannet år. Nå regner han med å bruke omtrent like lang tid på det siste.

– Det blir en litt mindre tekstmengde enn i det forrige. Men til gjengjeld er planen å utarbeide et felles register for alle sju bindene, som en avrundning på hele verket, fortsetter han.

Spor av eldgammel bosetting

Det siste bindet omhandler kort sagt nordre del av Blaker, eller litt mer detaljert forklart:

Området fra og med Fjuk og nordover, inkludert Stagrim, til og med Kurland og Bøss.

Toreid og Myrmellom, samt området rundt Haugtun skole og Huseby, inkludert Foss gårdsområde, som strekker seg sørover mot Fossum, nærmere bestemt til og med Gran og Sætra.

Blaker sentrum, Eid-gårdene, Nitteberg og hele Rånåsfoss øst for Glomma til kommunegrensen mot Nes, inkludert det området som fra kommende årsskifte blir overført til Nes.

– Det sistnevnte området vil bli skilt ut i en egen bolk, som også omfatter en del grunn – inkludert flere gamle husmannsplasser – fradelt Eid og Svarstad, forteller Kongsrud, og fortsetter:

– Her finner vi også de eldste sporene etter jordbruk og bosetting på Rånåsfoss, karbondatert helt tilbake til jernalderen. Det ligger ved dammen langs lysløypa, inntil det nye boligfeltet Olberg 2/Kroken.

– I det hele tatt er det tydelig at Rånåsfoss hadde en betydelig bosetting lenge før kraftverket kom. Det ble bygd på en eiendom fradelt Eid, påbegynt i 1917 og

tatt i bruk i 1922.

Følger samme mal

Den innholdsrike boka som nå er under utarbeidelse, følger samme mal som de seks tidligere bindene. Det vil i dette tilfelle si omtale av to tettsteder, Blaker og Rånåsfoss, og ellers hovedvekt på gårds- og slekthistorie.

– Arbeidet med Blaker sentrum er litt spesielt og utfordrende, påpeker Kongsrud, og forklarer hvorfor:

– Eiendommene der er fradelt Foss og Svarstad, samt Skansen, som igjen er fradelt Svarstad. Disse gårdene, samt Huseby, er omtalt hver for seg som alle andre, men de går på en måte i hverandre fordi hele området henger naturlig sammen. Følgelig blir de samlet i et eget kapittel.

Når det gjelder historien om Blaker Skanse, vil den bli tatt med bare i begrenset grad, fordi den er godt dekket i egne publikasjoner. Det samme gjelder Rånåsfoss kraftverk.

Men bygdas næringsliv utover jordbruket får sin naturlige plass. Det vil si handel, verksteder, frørenseri, mølledrift og teglverk. Infrastruktur er også en naturlig del av innholdet, likeså skolene og i en viss grad foreningslivet.

Viktige ressurspersoner

Arbeidet med det store og meget verdifulle bokverket har pågått helt siden århundreskiftet. Jan Erik Horgen ble ansatt i 2000, og fra hans hånd kom det i tur og orden fem bind om Sørums fram til han ble pensjonert i 2013.

Men den entusiastiske nesbuen la slett ikke inn årene for godt. Tvert imot har han bidratt, og bidrar fremdeles, sterkt til realiseringen av de to siste bindene. Både som konsulent generelt og i bilde-redaksjonen spesielt – sammen med Anders Henriksen.

– Begge er store ressurspersoner i prosjektet, og dessuten til stor inspirasjon for meg, understreker forfatter Kongsrud, og legger ikke skjul på at også det siste bindet vil bli rikt illustrert.

Det ikke minst takket være god hjelp fra lokalbefolkningen.

SNART FERDIG. Seks bind av Sørums Bygdebok er ferdig, og nå arbeider Håvard Kongsrud intenst med det sjuende og siste. Det ventes å bli ferdig innen årsskiftet – tilfeldigvis samtidig med at Sørums kommune går over i historien. Foto Jon Wiik.

– Vi har avholdt tre møter med innsamling av gamle bilder, ett på Fjuk og to på Skansen, med bra oppmøte og respons. Vi fikk inn mellom 70 og 100 bilder på hver av seansene, men vil gjerne ha flere. Vi fortsetter å samle inn det vi kan få, så det er bare å ta kontakt, understreker Håvard Kongsrud, som har sin daglige arbeidsplass på biblioteket på Sørumsand.

Uvurderlig lokal hjelp

Han er i det hele tatt både glad og takknemlig for all støtte han har fått av bygdefolket i arbeidet med de to siste bindene.

– Jeg har fått veldig mye nyttig informasjon, samt hjelp til å lese gjennom deler av manuskriptet. Jeg har opplevd stor interesse for prosjektet hele veien, noe som er helt avgjørende for at resultatet skal bli bra. Folk er veldig imøtekommende, noe jeg tar som et tegn på at mange føler et eierskap til historiebøkene om sine hjemsteder, framholder Håvard Kongsrud engasjert.

Derfor håper han også at folk tar seg tid til å se over det ferdige manuskriptet når det blir lagt ut for gjennomsyn, kommentarer og innspill på biblioteket til høsten. For et omfattende bokverk som dette kan ikke bli kvalitetssikret godt nok! ■

Skolen på Sørumsand

Av Anne-Marie Lund

Her er skolen ganske ny, for alléen ser ut til å være nyplantet. Foto: Sørum fotosamling.

Det er flere skoler på Sørumsand, men når vi sier «Skolen» tenker nok mange på det som i dag heter Sørumsand videregående skole. Her har det vært skole for ungdommer på vei inn i voksenlivet i nitti år, og den er en viktig del av vår lokalhistorie. Vi vil ta et tilbakeblikk på det som har skjedd fram til nå, med hovedvekt på siste del av 1900-tallet.

SKOLEN I 2019

Rett nedenfor Sørumsand stasjon, i enden av en lang allé nesten nede ved Glomma, ligger Sørumsand videregående skole. Det er et moderne skoleanlegg med flere bygninger, og på hverdagene er det liv og røre med ungdommer som kommer og går på stiene og plenene. Rett fram når en kommer ned alleen, ligger en gul, staselig bygning i nyklassistisk stil som danner en fin kontrast til de moderne glassflatene i den nye skolebygningen fra 2002. Her har det vært skole for ungdommer i nitti år, og når vi ser denne gamle bygningen, blir det lettere å forestille seg hvordan det var den gangen da det hele begynte.

Men for virkelig å merke forskjellene mellom da og nå, må vi ta en tur innom vestibylen i 2019 før vi ser tilbake på årene som har gått.

Går en inn hovedinngangen i den nye delen, ser en straks tegn på mange slags aktiviteter i den store vestibylen Dette er et stort, luftig rom hvor det bokstavelig talt er høyt under taket. Her ser vi opp til gallerier i både andre og tredje etasje, og en stor trapp kan føre oss videre oppover. Her på grunnplanet er kantina, der elevene samler seg i pausene. Her er en resepsjon og store

skjermer som viser dagens fellesprogram eller spesielle ting som foregår i noen av klassene. Vi ser inngangen til Bistroyen, skolens egen restaurant, der kokk- og servitørelevne øver seg til de skal ut i lære i «virkeligheten». Ved trappa er det av og til bakeriutvalg med varer fra skolens baker- og konditorelever. Inngangen til biblioteket er ved siden av - et stort, lyst lokale med tilgang til bøker, filmer og annet som elever trenger for å tilegne seg kunnskap. Bakenfor er det moderne restaurantkjøkken, bakeri og verksteder til de praktiske fagene. Oppover i etasjene er det klasserom for undervisning i teorifag, naturfagavdeling og andre spesialrom.

Det er nesten 600 elever her nå, og skolen bygges ut, så flere skal det bli. Her er både yrkes- og studieforberedende linjer: Elektrofag, medier og kommunikasjon, restaurant – og matfag, service og samferdsel, teknikk og industriell produksjon, studie-spesialisering, innføringsklasse for minoritetsspråklige og tilrettelagt opplæring i større og mindre grupper. Noen av linjene og fagene kunne en ikke forestille seg for hundre år siden. Det er en skole tilpasset vår tid. Skolen har skiftet både navn og innhold flere ganger i løpet av den tiden

den har eksistert. Men i alle disse årene har ungdommer som er ferdige med grunnskolen, kommet hit med det samme målet - å forberede seg på yrkes- og voksenlivet.

FOR NITTI ÅR SIDEN

Høsten 1929 var den gule bygningen ferdig, og det første elevkullet var på plass på det som da ble kalt Romerike Ungdomsskole. I 1931 var også sidebygget ferdig, bl.a. med gymnastikksal.

Det var 80 jenter og gutter som kom til Sørumsand senhøstes i 1929, og de fordelte seg på tre linjer: Husstell-, snekker- og allmennteoretisk linje. Ved å titte i ei arbeidsbok fra skoleåret 1929 - 30 får vi et glimt av hverdagen på skolen. Husstell-elevne lagde mat til alle elevene, og den første middagen ble servert bare få dager etter at skolen hadde begynt. Den bestod av makaroni-melk, avkokt kolje med gulrøtter og poteter og potetkake. Den siste dagen før juleferien, den 20.12.1929, hadde de rene festmiddagen. Det var bankekjøtt av hest med poteter, kål og gulrøtter og polentagrøt med rød saus til dessert. Etter jul ble det innført pris pr. porsjon for middagene, de kostet vanligvis mellom 30 og 40 øre. Men den 5.mars ble det servert kostbar mat, her er prisen hele 91 øre. Det er ikke

rart det var dyrt, for det var skikkelig julemiddag: Ribbe, medisterkaker, surkål og poteter og sukrede appelsiner til dessert. Hvorfor julemiddagen ble servert på den tiden, er ukjent, men arbeidsbøker fra de følgende årene viser at julemiddagen senere ble laget til rett tid!

Lister over hvem som bodde på skolens internat dette første året viser at elevene kom fra mange bygder i regionen. Mange var fra Nes, Ullensaker, Asker og Bærum, og flere andre bygder på Romerike. Det var nok også mange fra Blaker og Sørumsand, men de fleste av disse leide hybler privat eller bodde hjemme.

HVA SLAGS SKOLE SKULLE DETTE VÆRE?

Den første bestyreren på Sørumsand var Olav Sletto, og han satte på mange måter sitt preg på skolen. Den ble opprettet som en fylkesskole, men pedagogisk sett ble den mer som en folkehøgskole/ ungdomsskole, på grunn av Slettos syn på utdanning.

Begrepet fylkesskole skriver seg fra et skoleslag som ble opprettet i 1875. Det skulle være et tilbud utover folkeskolen, særlig for landsungdom. Den gang ble det kalt amtsskoler. Disse skulle være et alternativ til folkehøgskolene, som det allerede fantes mange av. Folkehøgskolene ble i sin tid opprettet som en motvekt til latinskolen, som la ensidig vekt på faktakunnskap, og var rettet mest mot overklassens barn som skulle studere ved universitetet. De fantes dessuten bare i de større byene. Folkehøgskoler ble satt i gang over hele landet fra 1864, og her var elevens personlige utvikling det viktigste. Fylkesskolene la derimot mer vekt på kunnskap, karakterer og eksamen. Debatten den gang viser at dette dilemmaet har eksistert lenge, og det er fremdeles sentralt i dagens skoledebatt. Hvordan kan det legges til rette for både faglig og personlig vekst? Hvordan skoler drives er avhengig av enkeltpersoner, men også av varierende politiske vedtak. Siden Olav Sletto var «folkehøgskolemann» og tidligere bestyrte folkehøgskolen på Årnes, tok han ideene med til Sørumsand. Etter hvert ble for øvrig skillet mellom skoleslagene visket ut, fordi mange folkehøgskolelærere ble tilsatt i fylkesskolene. Ordet ungdomsskole hadde også en annen betydning enn nå. Noen folkehøgskoler hadde et tydelig kristent verdigrunnlag, som skulle gjennomsyre all undervisning og sosialt liv. Disse kalte

seg vanligvis ungdomsskoler for å skille seg ut fra de «frilynte» skolene, som ikke var tilknyttet noen kristelige organisasjoner. Skolen på Sørumsand var en frilynt skole, men navnet ble likevel Romerike ungdomsskole i 1929.

Sletto var bestyrer til 1940. Han og familien hadde bodd på skolen, men flyttet da skolen ble beslaglagt av tyskerne. På området ble det bygd brakker, og undervisningen opphørte.

SKOLEN SATTE PREG PÅ SØRUMSAND

Skolen kom i gang igjen etter krigen, og fra de neste tiårene fins fortellinger om livet ved skolen fra folk som enten var elever eller ansatt der. De kan fremdeles beskrive det de husker, og noen av dem møter vi senere.

Også andre har minner knyttet til «husmorskolen», som den ble kalt på folkemunne, selv om de ikke var elever der.

Minst to ganger i året var det «Kulturaften», og da var det adgang for alle i bygda. Hovedinnslaget var gjerne ved en ekstern foredragsholder, men like viktig var det som elevene bidro med. De sørget for underholdning som sketsjer og skuespill, sang og musikk. Et fast innslag var skolens eget sangkor, som startet opp med øvelser med en gang et nytt elevkull var på plass. Og sist, men ikke minst: Husstell-elevene viste hva de var gode for ved å servere god mat til alle som kom!

Kanskje noen fra Sørumsand også minnes bryllupene? Elevene skulle lære å stille til bryllup på ordentlig vis, og det ble mye moro og mye læring ut av det. I 50- og 60-årene da dette var et årvisst innslag, var det bare jenter på skolen, men alle roller ble besatt, brud, brudgom, forlovere og brudeparets familie. Bryllupsklær ble sydd (eller omsydd), festmiddag ble lagd, bryllupskake bakt og pyntet, bryllupsbord dekket, borddekorasjoner satt opp, og de obligatoriske talene etter skikk og bruk, ble skrevet og innøvd. Mange fag og ferdigheter kunne integreres i et slikt arrangement, der elever og lærere stod for det meste selv. Men selve brudebuketten ble bestilt fra blomsterforretningen, den skulle være profesjonelt utført! På den store dagen ble bryllupsfesten gjennomført, og noen ganger ble festlighetene avsluttet med opptog til stasjonen, der alle vinket farvel til brudeparet som dro på bryllupsreise med toget. Opptoget fikk alltid følge av

«Brudeparet» med brudepiker og sine respektive familier.

Brudfølget på vei opp alleen.

Nå legger brudeparet ut på bryllupsreise.

Tre etasjer må det være på bryllupskaken!

små og store Sørumsand-innvånere.

Noe som av og til kunne føre til bryllup i virkeligheten, var guttebesøk på internatet. Her var masse jenter samlet på ett sted, og det var selvfølgelig interessant for gutta på Sørumsand. Mange av dem hadde nok «noen kvelder (kanskje også netter?) på husmorskolen» på CV'n. Ikke alle jentene var forlovet eller hadde kjæresten hjemme, så de var sikkert også klare for nye bekjensheter.

Området rundt skolen var til glede for folk på Sørumsand. Det var vakkert nedover mot Glomma med den store parken. Ivar Buraas var vaktmester her i mange år, og han stelte hele uteområdet, slo plenene og gjorde i stand nydelige bed der det blomstret hele sommeren. Parken ble flere ganger omtalt som det vakreste skoleanlegget i Akershus fylke. Da Østlandets Blad besøkte skolen i 1956, stod det at bygningen var staselig og omgivelsene praktfulle. En elev uttalte seg til avisen, og sa: «Hele parken var det rene fargespill av blomster. Så jeg ble rent betatt bare over å få bo der.»

BEGREPET «HUSMOR» I FORANDRING

Etter krigen kom noen år da det å være «husmor» for sin egen familie ble sett på som en fulltidsbeskjeftigelse. Det var etter hvert blitt slik at bare store husholdninger og familier med svært god økonomi hadde hushjelp. Tidligere hadde hushjelpen assistert fruene i huset, og ofte tatt de tyngste takene. Det var et dårlig betalt og etter hvert så lite attraktivt yrke, at få ville ha slike jobber nå som det var andre yrkesmuligheter. Husmoren måtte gjøre oppgavene alene som ulønnet arbeid, og de som snakket om husmoryrket, talte ofte med to tunger. Noen ganger ble det sagt «bare» husmor - altså som om det ikke var et ordentlig yrke, og noen ganger ble det snakket om husmorens uvurderlige og viktige rolle i samfunnet. Begge utsagnene har noe for seg. Å være husmor i sin egen familie gav ingen økonomisk uavhengighet, en var prisgitt mannens inntekt og vilje til å dele den. Likevel berodde de fleste familiers ve og vel på husmorens ferdigheter og arbeidsevne.

At det var et tidkrevende og tungt arbeid, er det ingen tvil om. Før hjemmene ble fylt av tekniske hjelpemidler, da all mat måtte tilberedes fra grunnen av, da det meste av familiens tøy ble produsert og reparert hjemme, da

barn og eldre som trengte pass og stell var hjemmeværende kvinners ansvar, var husmorens arbeidsdager lengre enn de fleste andres. Mange bodde på gårder eller småbruk med kuer, griser og høner. Dyrestellet falt vanligvis på kvinnene, som også deltok i utearbeidet. Disse kvinnene var i hvert fall ikke «bare» husmødre!

Nå har mye endret seg, og det er nesten ingen som er husmor på heltid lenger. Industrien har tatt over mange av oppgavene, og husholdningsmaskiner av alle slag fins i de fleste hjem. Det betyr ikke at å stelle et hjem går av seg selv, men det kan ikke sammenlignes med slik det var før. Samtidig har likestilling mellom kjønnene ført til at både menn og kvinner har lønnet arbeid og til en viss grad deler på husarbeidet.

Dermed har også behovet for utdanning endret seg. Men av og til kan vi nesten savne husmorskolen, som gav en grunnopplæring i slikt som hører med i alles liv - lage sunn og god mat, stelle tøy, holde boligen ren og velstelt. Systematisk opplæring i dette utover det en får i grunnskolen, kunne kanskje noen og enhver ha bruk for? Ikke alle som gikk på husmorskole hadde planer om å bli «bare» husmødre heller. Noen ville bli f.eks. sykepleiere og barnepleiere, og et halvt års husmorskole var et krav for å komme inn på disse utdanningene.

I et intervju med Akershus Arbeiderblad i 1957, sa bestyrer Eli Bentsen at riktignok skulle mange elever gifte seg snart, men flere trengte husstellkurs som forskole til videre yrkesutdanning. Hun sa at temaet arbeid utenfor hjemmet ofte ble diskutert, og at mange kunne tenke seg det en stund, men ikke etter at de fikk barn. Det var fremdeles ikke til å tenke på for de fleste, for barnehageplass til alle barn lå langt fram i tid! Dessuten mente mange at barn skulle være sammen med mor hele dagen fram til de begynte på skolen, det var best for barna.

I 1947 ble det oppnevnt en nemd i fylket som skulle utrede praktisk opplæring ved fylkets skoler. Det var første gang en vurderte behovet for utdanning i forhold til sysselsettingen i de forskjellige fagområdene. Det ble da fire yrkesområder: Husstell, jord- og skogbruk, håndverk og industri og husflid. Husstell og husflid ble altså betraktet som egne yrkesområder. Det var nødvendig med flere skoler og å bygge ut de som var.

TO SKOLER UNDER SAMME TAK

I 1949 ble det vedtatt å legge ned den teoretiske linja på Sørumsand, og utnytte ledig kapasitet ved å utvide tilbudet i husstell inntil en ny husmorskole skulle stå ferdig på Ski, slik fylkestinget hadde vedtatt. Nå forsvant guttene fra skolen, for det var utenkelig at gutter skulle lære seg husstell. Skolen på Ski ble det imidlertid ikke noe av. Eli Bentsen fra Eidsberg ble nå bestyrerinne på Sørumsand. Hun hadde gått på Statens lærerinneskole i husstell på Stabekk, og var vel forberedt til stillingen. Det som først var en midlertidig stilling fordi hun var lovt å bli bestyrerinne på Ski i framtida, ble et langt arbeidsforhold som varte til hun gikk av med pensjon etter 26 år. Da var hun rektor på det som da var blitt Jentoft videregående skole. I hennes tid hadde skolen skiftet navn flere ganger, fra «Akershus fylkes husmorskolekurs» til «Romerike Husmorskole» som ble navnet i 1961.

Etter hvert kom yrkesskolenemda med ønske om et større tilbud innen husflid på Sørumsand. Husflid var tidligere et viktig fag på husstell-linjen. Ei som var elev i 1949, husker timene med søm og vev særlig godt, og sier at hun lærte veldig mye om håndarbeid på kurset.

Midt på 50-tallet ble dette en egen skole: Akershus fylkes husflidsskole. Laura Tonberg ble leder her i mange år. Hun var utdannet ved Statens Kvinnelige Industriskole, og kom fra Romerike Folkehøgskole på Jessheim, der hun hadde undervist i tekstilforming, gymnastikk og sang. Erfaringen med musikkundervisning tok hun med seg til Sørumsand, der hun dannet sangkor med øvelser hver uke. Laura Tonberg hadde mange talenter innen estetiske fag som kom skolen til gode på forskjellig vis.

Det var altså to velutdannede og bevisste damer som ledet hver sin skole i det samme skoleanlegget. Heldigvis samarbeidet de godt. De var stort sett enige om det interne arbeidet både faglig og når det gjaldt elevmiljøet. Skolen var også en trygg og trivelig arbeidsplass for de ansatte. Både Bentsen og Tonberg var aktive i arbeidet med å representere skolene utad. Skolene var nesten som et folkeakademi med opplysnings- og kulturkvelder for ulike aldersgrupper, jfr. Kulturaftenene. I «Indre Akershus Blad» den 17.7 1963 ble skolen kalt «et kultursentrum i distriktet».

Hvordan kom de to damene ut av det med de unge elevene? De kunne sikkert

Noen av jentene som ble avbildet i «Indre» våren 1965: Fra venstre: Brit Holmen, Bjørg Viken, Anne Sidsel Sletner, Aud Henriksen, husstellærer Else Ouren, assistentlærer Eli Huseby, Torveig Sørensen og Marit Brekke.

oppfattes som strenge i visse situasjoner. De var begge enslige, og følte nok et veldig ansvar for ungjentene. Men mye tyder på at de hadde naturlig autoritet, og at jentene respekterte det de stod for. At dette var en internatskole der elevene også bodde, så de på som positivt. De bidro sammen med de andre lærerne til å skape et godt miljø som gjorde at tiden på Sørumsand ble full av gode minner for de fleste av elevene.

I et klipp fra Indre Akershus Blad våren 1965 er overskriften «Vellykket avslutning ved Husmor- og Husflidsskolen på Sørumsand.» På fotografiet under overskriften står sju smilende jenter i bunader eller finkjoler, og læreren i midten er like blid og ser like ung ut, også hun i bunad. Ingen tvil om at dette bildet er tatt en festkveld! Videre fortelles det at her var det ca. 200 personer til stede, elever og foreldre, lærere og rektorer og en rekke andre gjester fra kommunen og fylket. Festlighetene begynte med «en aldeles ypperlig middag servert av husmorsskolens elever under ledelse av husstellærer Else Ouren. Denne besto av rømmegrøt og spekemat, og skoleinspektør Dybvik var svært begeistret da han takket for maten.» Husflidselevne fikk også ros i avisen: «Elevutstillingen viste også i år arbeider av fremragende kvalitet, både når det gjelder søm og vev, og spente over et vidt register. Særlig oppmerksomhet ble viet de instruktive arbeidstegninger.» Etter kaffepause og adskillige taler, er det klart for elevenes del av programmet. «Her var allsang, sang av skolens kor under ledelse av rektor Tonberg, resitasjon med pianofølge ved to av elevene og en morsom sunget mannejevning mellom elevene på vev og søm.»

Avisen har enda et bilde av to jenter i hver sin selvsydd «hverdagsbunad». Slike bomulls-bunader var veldig populære på 50- og 60-tallet. I billedteksten står det: «Fra mannekengoppvisningen

Fra skoleavslutningen våren 1967. Dette året hadde Eli Bentsen hatt permisjon, og Else Ouren hadde vært fungerende rektor. Laura Tonberg gikk nå av med pensjon, og Ellen Jørstad Hansen ble ny rektor på Husflidsskolen.

Eli Bentsen ytterst til venstre. I midten skoledirektør Helge Sivertsen, flankert av Else Ouren og Laura Tonberg. Ellen Jørstad Hansen ytterst til høyre. De to andre er medlemmer av skolens styre.

torsdag. Skolens elever opptrådte som mannekenger, og her ble vist en rekke meget forseggjorte og stilige plagg, som forklekjoler, bunader, fritidsantrekk, drakter, nattøy, sommerkjoler og sel-skapskjoler i forskjellige variasjoner.»

STORE ENDRINGER

FRAM MOT 2000 - TALLET

Helt til 1978 bestod de to skolene side om side som selvstendige enheter. Eli Bentsen gikk av som rektor dette året. Ellen Jørstad Hansen var allerede i 1967 blitt rektor for Husflidsskolen, og ble leder for begge skolene som nå ble slått sammen under navnet Jentoft videregående skole. Både yrkesskoler og gymnas skulle nå kalles «videregående» skoler.

APO (arbeid, produksjon og opplæring) var et prosjekt i ungdomsskolen i Sørum som startet i 1981. Dette var et tilbud til elever som ikke fant seg så godt til rette i vanlig skole. Ordet produksjon var viktig, elevene skulle se resultater og delta i en bedrift. På Sørumsand ble det bakeri og offsettrykkeri. Hver elev hadde sine ansvarsområder i bedriften og trengte både

teori og praksis for å løse oppgavene. Prosjektet fortsatte som et tilbud til elever også videre i skoleløpet, i 1988 ble det overtatt av fylket og ble en del av Jentoft vgs. Initiativtaker og drivkraft Kjell Hermann ble med over til fylket.

En avdeling av Strømmen videregående skole hadde siden 1987 hatt lokaler i Noractorbygget med linjer for mekaniske fag og elektro-fag. Fra 1989 ble alt innlemmet i det som heretter heter Sørumsand videregående skole. I 1987 ble Ellen Jørstad Hansen avløst som rektor av Asbjørn Strømsnes. Fra 1988 var Anne Marie Ramstad rektor.

Lokaler var nå blitt en mangelvare. Fremdeles ble det leid rom i Noractorbygget, og også i Sentrumsbygget og Bergen Banks gård. Samtidig var bygningene med den tidligere husmor- og husflidsskolen ved Glomma fylt opp.

I 2003 ble det nye, flotte bygget tatt i bruk, og skolen ble samlet med den gamle bygningen ved siden av den nye. Den ble nå også rehabilitert, og innvendig ble den bygd om slik at den tilfredstilte dagens krav. Den ble tatt i bruk igjen i 2004. Fra 1996 har Kjell Hermann vært rektor, og han har vært med på alle de store endringene.

I neste nummer fortsetter vi med fortellinger fra tidligere elever og lærere. Det handler både om internatlivet og om det faglige innholdet da det var husmorskole og husflidsskole på Sørumsand. ■

KILDER:

Horgen: Sørum bygdebok, bind 3. Sanden – Sørumsand. (2007)

Skjellum: Vekst. Videregående opplæring i Akershus. (2002)

www.lokalhistoriewiki.no/fylkesskoler

www.sorumsand.vgs.no

no.wikipedia.org/wiki/Folkehøgskoler_i_Norge

Muntlig kilde: Else Ouren Otnes, som har bidratt med fortelling, avisutklipp og bilder.

Lærelystne ungdommer med sine lærere. Her er et av de første kullene på Romerike ungdomsskole. Foto Sørum fotosamling

LEVEKÅR PÅ ROMERIKE I 1850-ÅRA

Fra Eilert Sundts undersøkelser

Av Asbjørn Langeland

I vinter fikk jeg låne ei gammel bok av Arne Semb som han syntes jeg skulle bruke som grunnlag for en artikkel i Sørum-Speilet. Boka het Om Sædelighedstilstanden i Norge. Den var skrevet av Eilert Sundt og ble utgitt i 1857. (Se rammeartikkel)

På den tida da boka Om Sædelighedstilstanden i Norge ble utgitt, var alle de utenomekteskapelige barnefødsleene et betydelig samfunnsproblem, særlig blant den fattige del av befolkningen. Ugifte mødre ble som regel alene med det økonomiske ansvaret. Mange av dem levde svært kummerlig. Ofte måtte fattige besteforeldre ta seg av barna, og mange av dem led direkte nød. Sundt ønsket i utgangspunktet å finne årsakene til at det ble født så mange «uægte børn». For å sette seg inn i problemene, reiste han rundt på bygdene og snakket med folk, besøkte bønder og husmenn, spiste ved deres bord og bodde hos dem. Han observerte boforhold, matskikker, og levesett, og han var meget dyktig til å få folk til å fortelle om livet sitt. Han oppdaget blant annet at det var store forskjeller mellom landsdeler og distrikter. Det han fant ut på denne måten, kombinerte han med statistisk materiale slik at det ble en fyldig framstilling av folks levekår og levevis i bygde-Norge som gikk langt ut over det å finne årsakene til at barn ble født utenfor ekteskap.

Ensidig kosthold og lange arbeidsdager

Mange aviser har i dag faste sider der de anmelder maten på restauranter og spisesteder. Et uttrykk som ofte går igjen er at de serverer husmannskost. Den husmannskosten de skriver om, er tradisjonelle middagsretter med kjøtt og flekk, ofte store porsjoner. Dette var mat som husmannsfamiliene sjelden eller aldri kunne unne seg.

Vassvilling var kjennetegnet på kostholdet på Romerike, skriver Eilert Sundt. På de store gårdene var kjøkkenjenta i gang med arbeidet klokka fire på morgenen. Da satte hun på villinggryta for å ha den kokt til føredugurd klokka fem. Villinga ble kokt i vann på blandkornmjøl, blanding av bygg og havre, men husmennene fortalte at det ofte var bare havremjøl. Når villinga var kokt, trådte gjerne husmora til og hadde i litt surmelk som hun rørte i til det dannet seg små osteklumper. Disse osteklumpene var ansett som det beste ved villinga. Etter dette ble villinga øst opp i fat, og

Bysten av Eilert Sundt er laget av billedhuggeren Mathias Skeibrok og står på Olaf Ryes plass i Oslo.

nå slo husmora litt søt skummet melk opp i fatet slik at det dannet seg en liten «sjø» på toppen. Størrelsen på denne «sjøen» av skummet melk og mengden av osteklumper var et kjennetegn på kvaliteten av kostholdet på gården og hjertelaget til husmora. Dette var altså serveringen til dagens første måltid. Villinggryta ble så holdt lunken til klokka åtte da det var dugurd. Til kveldsverd ble det kokt ny villing, men av og til ble kveldsvillinga byttet ut med poteter. Til dugurd på søndagene ble vassvillinga gjerne byttet ut med en eller annen slags melkemat.

Til føredugurd og kveldsverd ble det servert bare villing med havreflatbrød til. Havreflatbrød var det til alle måltider. Til dugurds måltidet hørte det gjerne med en form for «ettermat», og på gårder der det var ordentlig matstell, var det regler for hva slags ettermat det skulle være til de forskjellige ukedager, men med en viss variasjon etter årstidene. Eksempler på ettermat var melboller som de hadde kokt sammen med det kjøttet som skulle i suppa til middag, eller melboller stekt i fett. Enda fastere regler var det

for middagsmåltidet klokka tolv og for etasverden klokka fire.

Torsdag var fast kjøtt dag på hver gård. Middagsmaten besto da av «kål» (kål betyr suppe) med kjøtt og flekk. Kålen var jevnet ut med sikta byggmjøl, og det var alltid grynt i den. Om høsten inneholdt den virkelig kål, mens det ellers var erter. I 1850-åra hadde ikke potetdyrkinga fått noe stort omfang på Romerike, så poteter hørte vanligvis ikke med til en hverdagsmiddag. Kjøttet og flesket ble målt ut, og «en håndverker som jevnlig arbeidet i bøndernes huse» sa at hver person fikk et stykke av hvert slag «omtrent så stort som den fyrstikk-esken der». Det var ellers skikk at man kokte så mye suppe at det ble til to dager, men om sommeren var ikke slik oppvarmet suppe populært da den gjerne ble sur. I tillegg til kjøttet på torsdager var det spekeflesk til middag på tirsdager og søndager, «men endnu hyppigere end kjødet på torsdagen forsvinder flesket på disse dage, og erstattes med en smørklat.»

Sundt skriver at disse eksemplene gir et inntrykk av matstellet på Romeriksgårdene. Han sier at eksemplene gir et begrep om hva som oppfyller «den romerikske tjenestekarls sind og tanke». Noen litterære interesser har han ikke sett hos tjenestefolka, men eiendommelighetene ved de forskjellige matmødrenes kosthold kjenner tjenestekaren nøye i en vid omkrets, og dette retter han seg etter ved valg av tjeneste. Men Sundt sier at både kostholdet og lengden på arbeidsdagene var blitt atskillig bedre i 1850-åra enn det hadde vært et par mannsaldre tidligere. Når det gjelder kvaliteten på maten, har han inntrykk av at det var blitt mer velberget korn i 1850-åra enn det hadde vært i tidligere tider da de pløyde åkeren med treplog og sådde havre og blandkorn som ikke alltid ble fullmodent. Nå var det mer korn av de edlere sorter, det han kaller «hommelkynn» som var bygg, rug og erter. Men selv om forholdene var blitt bedre, så hersket det blant arbeiderklassen betydelig misnøye med kostholdet. Det var ikke bare unge tjenestegutter som klaget. Eldre sindige husmenn hadde forklart at kostholdet på de fleste

steder var for skralt for dem som skulle gå i tungt arbeid.

Lange arbeidsdager og stor klasseforskjell

I et gravøl etter en gammel mann på Øvre Romerike ble det fortalt at den mannen som var død, i sin ungdom måtte være ute på jordet med ploegen klokka to om natta i våronna. «Nå spenner ikke plogkaren for hestene før klokka fire.» I Nes hadde middelaldrende bønder fortalt at i deres ungdom hadde til og med gårdmannssønner måttet stå opp i «treskeotta» og være med på låven klokka tre. Føredugurdsvillinga ble brakt ut til dem på låven i fem-tida. Nå for tida var det ikke uvanlig at tjenestekarere og husmenn kunne stille hestene og drive med noe pusleri en halv times tid før føredugurd klokka fem, og det egentlige arbeidet begynte ikke før klokka seks.

Til tross for at tjenestefolk hadde fått bedre arbeidsforhold, var det blitt større forskjell på bønder og husmenn og tjenestekarere, i hvert fall på de større gårdene. Eldre husmenn kunne huske, og yngre hadde hørt sagn om en tid da bygdene mektigste bønder arbeidet i lag med sine folk og spiste ved samme bord og med samme mat som dem. Men dette fortidens bilde kan nåtidens husmenn minnes med savn. For da bonden fikk særskilt kjøkken, sovekammer og dagligstue o.s.v., så fikk «folkene» sin mat for seg selv, på det gamle vis, og husmora dekket familiens bord i dagligstuen. «Og det er så malt og så mye stas der inne at en simpel arbeidsmann ikke vet om han tør gå inn og snakke med husbonden om et og annet som kan treffe», sa en gammel husmann. På flere og flere av de større gårdene ble det utover på 1800-tallet innført en dobbelt bordsetning med forskjellig kosthold for husbonds- og arbeidsfolket. Samtidig trakk flere og flere av bøndene, og til dels også sønnene deres, seg tilbake fra å delta i tungarbeidet. Det var ikke slik på alle gårder, men det var nok at det skjedde på de større gårdene, og «blant de mer ansette, de toneangivende familier». Selv på de andre gårdene førte den stigende opplysning på bøndenes side og deres mere og mere aktive deltakelse i bygdas offentlige anliggender, navnlig formannskapet, til at bevisstheten om et skille, en kløft mellom de to klassene husbondsfolk og arbeidsfolk ble alminnelig utbredt. Bevisstheten om skillet mellom de to klassene kom tydelig til syne gjennom de ytre tegn, det dobbelte kostholdet og den ulike arbeidsfordelingen. Sjefen som kunne «gå på marken med sin tobakspipe i munnen», og arbeidsfolka som sleit og slepte.

Den økende bruk av kaffe på denne tida ble ofte et stridsspørsmål. I husbondsfolkets kosthold hørte det med kaffe et par ganger om dagen, mens tjenestefolka måtte nøye seg med skummet melk. Men det var ikke tjenestefolka fornøyd med. I mange husmannsplasser der de hadde liten tilgang på melk, og på små gårder med få tjenestefolk var det blitt vanlig å drikke kaffe både til føredugurd, i stedet for vassvillinga, og til eftasverd. Men på de større gårdene holdt man seg til det gamle og gav tjenestefolka kaffe bare en gang i uka, på søndagen. Dette er i disse dager «det mest brændende spørsmål» skriver Sundt. Arbeidsfolk vil ha kaffe og smørbrød til føredugurd i stedet for den gamle vassvillinga, og det er mest storgårdene som ennå står i mot, sier han.

Husmenn og tjenere bodde dårlig

Sundt skriver at større bekvemmelighet og hygge i boligene er et av de beste tegn på stigende kultur. Men i bygdene på Romerike fant han at i motsetning til hos «gårdmannsklassen», var fremskrittene hos arbeiderklassen meget små. Han forteller at han på vinteren besøkte en husmannsfamilie i Høland. Ekteparet var 35-40 år gamle, «med en vakker

børneflokk». Han beskriver denne husmannsfamilien som «sjeldent hæderlig», og han blir tatt i mot med det beste huset kunne by på. Men en ting gjorde ham forstemt; bostandarden deres. Golvet sviktet under foten hans, og en rå trekk trakk inn. Slike golv med uhøvla bord med store sprekker mellom var ikke uvanlig i husmannsstuene. Titt og ofte hadde han sett husmannsstuer så glisne og åpne at de umulig kunne holde vinterkulda ute.

Et annet eksempel er fra Nes der han besøkte en vel ansett, strevsom og dyktig husmannsfamilie. Denne familien hadde han nytte og fornøyelse av å samtale med, og han besøkte dem derfor flere ganger. «En gang ble vi avbrutt i samtalen, da det kom besøk til huset, en kone med en liten gris. Hvilken glede det ble på barnene, 4 småpiker! De måtte alle kysse og klappe grisen». Grisen var også en «herlighet» for huset, for den var født så tidlig på året (i mars), at den kunne bli stor nok til høsten. Kona som kom med grisen, måtte trakteres, og det ble satt fram grøt og melk til henne ved et lite bord. Samtidig skulle familien selv spise middag. De fire småjentene lå på kne eller satt på huk rundt en stol der brødfatet sto. Mora sto ved sida av og spiste av det samme fatet, mens mannen satt på den fjerdingen der grisen allerede sov, og han spiste rett av gryta som sto på kokeovnen.

Sundt forteller at han nå måtte være veldig forsiktig når han flyttet seg rundt i stua, for den plassen der det ikke satt mennesker, var opptatt av 3 senger (for det er i alt 5 barn i huset), skorstein, kokeovn, kjøkkenskap og en høvelbenk med alle slags saker som mannen trengte til det bøkkerarbeidet som han holdt på med denne dagen. Denne stua var familiens eneste beboelsesrom, det var ikke noe kammer i huset. Dette huset var også i høy grad utett, og så råttent at «jeg kunne stikke min kniv inn i stokkene like til skaftet». Men til dette huset hørte det et stabbur som også tjente som kleskammer, så kona her var bedre faren enn nabokona som også bare hadde ett rom og måtte bruke et mørkeloft til stabbur. For å komme opp på loftet måtte hun bruke en løs utvendig stige.

Fra Ullensaker skriver Sundt at han en aften var på besøk hos «den braveste mand og den likeste plads jeg fant». Det var virkelig en forstandig og bra mann, og Sundt hadde en fornøydlig aften der. Da han satt på sengekanten for å legge seg, falt det ham inn en ting. Han så bare to senger, og husets beboere var: Den aldrende mannen og kona hans, to voksne sønner, den ene skomaker og den andre skredder, som begge var ute, slik at det var blitt ei seng til overs som Sundt fikk ligge i. I tillegg til disse fire hadde familien en voksen datter og en liten legdegutt som de hadde betaling for. Sundt spurte mannen hvordan de fikk sengeplass til alle. «Jo – her ligger jeg og kona mi og den vesle gutten, og skomakeren ligger der, og skredderen som er mindre, har ei lita seng inne i kåven.» Men hvor ligger Gurine, dattera di? «Jo i natt ligger 'a inne i kåven, men ellers når alle er hjemme, så ligger 'a sammen med broren sin, skomakeren.» Og dette fortalte mannen som om det ikke var noe merkelig ved det.

Et siste eksempel på trangboddhet er fra et annet av Romerikes prestegjeld. Der besøkte han en plass der han hadde fornøydelsen av å finne det man kunne kalle et velstandshus. Selve bygningen var større enn vanlig da den i tillegg til ei rommelig stue (allrom) hadde et vakkert kammer ved siden av. Mannen i huset var ganske ung og hadde kone og ett barn. Mannen var håndverker, og for å slippe unna pliktarbeidet på gården, holdt han tjenestekar. Mannens mor var føderådskone hos ham, og hun hadde ei sinnssvak datter hos seg samt ei annen voksen datter med et uegte barn. Det var ordentlig og pyntelig i stua med tre senger langs veggen.

«La meg høre» spurte Sundt, « hvordan dere får sengeplass her. Jeg ser ingen vugge i huset». Jo, gamlemor selv og den svake dattera sov i den ene senga. Den andre dattera med sitt barn sov i den andre, mens «dom sjølve» med deres lille barn sov i den tredje senga. «Hva med tjenestegutten?» Når han er i arbeid på gården, så sover han der, men det er ikke hver dag. I dag er han f.eks. hjemme og hogger ved. «Ja, hvor skal han da sove i natt?» «Ja, når han er hjemme, så sover han i lag med dom sjølve», var svaret.

Noen måtte bo i fjøset

De matskikkene og boforholdene jeg har fortalt om hittil i artikkelen, var etter Sundts beskrivelse alminnelige over hele Romerike, og selv om Sørums ikke er spesielt nevnt, kan godt noen av Sundts eksempler komme fra Sørums eller Blaker. Det jeg nå skal fortelle om, tjenestefolk som måtte sove i fjøset, fant han ikke på Nedre Romerike, men i Nes var det vanlig, og han nevner også en gård i Ullensaker der skikken ble praktisert. Sundt skriver at fra Nes og nordover, på Hedemarken og i Gudbrandsdalen var det helt vanlig at budeier og gårdsgutter måtte sove i fjøset. I Gudbrandsdalen hendte det ikke så sjelden at også sønner og døtre på gårdene måtte flytte ut i fjøset hvis det var mange barn i familien, og stua ble for trang.

Her tar jeg med et eksempel fra Nes slik Sundt forteller det (i en litt moderert språkform). En gårdbruker her hadde satt en kokeovn ved siden av skorsteinen på kjøkkenet og ledet røret fra den opp gjennom et smukt innredet overværelse som på den måten kunne få en jevn oppvarming uten noen ekstra bekostning. «Er dette et pikekammer?» spurte Sundt. Nei, det er et gjesterom, svarte gårdbrukeren. Tjenestejentene sov i fjøset, og Sundt spurte om å få se hvordan de hadde det der. «Og hvilken indretning jeg der fikk se!» Kuene sto i to rader med hodene inn mot veggen. Mellom radene var det en urenslig gang, og innerst i gangen, jentenes seng; skvett og stenk av styggeste slag kunne nå dem som sov der. I den andre enden av fjøset var det en grisebinge, hvor to store beist grynta og stinka. Vegg i vegg med og innenfor grisebingen sto tjenesteguttenes og legdemannens senger anbrakt sånn at man måtte gå gjennom en sauebinge for å komme inn til dem. «Jeg synes det er fare for at de vakre små lam der i bingen kunne bli ihjeltråkket når folkene med sine tykke beksømsko må famle seg gjennom her i mørket?» «Å, de får gå varsomt», mente bonden. Stygt var det i hvert fall alt sammen, mente Sundt. Jo, men er det ikke underlig allikevel, sa bonden, at av de tre jentene ligger bare to her i fjøset. Den tredje har vi inne i kjøkkenet for å ha henne i nærheten, men de skiftes på, for ingen av dem vil ligge inne. «Så? Nå ja, så er dette nettopp noe av det stygge ved tingen, som De og alle husbønder burde være oppmerksom på. Her i fehuset kan pikene og guttene ha fritt spill om nettene, men det skulle de sanneligvis ikke ha lov til.»

Sundt skriver at han valgte nettopp dette eksemplet, ikke for å ergre den bonden det gjaldt, men for å vise at når et sånt forhold fantes hos en så bra, ja, endog sædelig-nidkjær mann som han hadde lært å kjenne i denne bonden, så var det ikke å undres over om den gamle skikken var vond å bli kvitt.

Den moralske siden av saken var han spesielt opptatt av, og det kommer tydelig fram i en samtale med en husmann. «Hør, Ole! – spurte jeg – Jeg har en mistanke om at visse piker, sådanne som har et løsebarn eller to, somme tider på en stygg måte lurer seg inn på unge gutter for å bli gift med dem. Hva mener du om det?» «Jo, jeg kjenner nok alt for godt til slikt – for det gikk sånn med meg.» «Med deg? Det kunne da aldri falle meg inn, for jeg har nettopp vært så glad

over å finne at du er lykkelig gift med en bra kone.» - «Nei, det var ei annen ei jeg fikk barn med, riktig ei av det slaget som De talte om.» - «Og var du kanskje bare ung da?» - «Var 17 år». - «17 år? Hvorledes i all verden . . .?»

Mannens utførlige og oppriktige forklaring vil ikke Sundt gjengi, men det var slik at «han og hint troll tjente sammen og hadde sitt natteleie anvist i fehuset, de to alene.» Sundt var opprørt. «Å jo» sa mannen da han merket Sundts mening om dette fjøsvesenet, «gårdbrukerne kunne gjerne avskaffe den skikken, for de har ingen fordel av den, heller skade.» Skade? Hvordan kunne skikken være til skade for gårdbrukerne? «Jo, på klærne. Sengeklærne råtner opp mye fortere i fjøset enn i andre hus, for i fjøset holder det seg fuktig.» Det barnet som Ole ble far til, fikk det tross alt mye bedre enn de fleste «løsebarn». Like etter fødselen hadde lensmannen arrestert mora for tyveri, og hun var kommet inn til Christiania, og etter det hadde ikke Ole hørt noe mer om henne. Han hadde imidlertid fått foreldrene sine til å oppfostre barnet, og siden, da han ble en gift mann, tok han barnet inn i sitt eget hus og sørget vel for det på alle måter.

Sundt skriver at skikken med å la tjenestefolk bo i fjøset, var avtagende, og han nevner flere årsaker til det. Dels skyldtes det at bøndene hadde blitt mer bevisste på at de måtte behandle tjenestefolk bedre, dels skyldtes det at tjenestefolka sjøl var misfornøyde med ordningen, særlig karfolka som ofte kom inn om kvelden med våte klær som det var vanskelig å få tørre i fjøset. Han nevner også at det var markerte skiller mellom bygdene, og tjenestegutter som kom fra bygder der fjøsskikken ikke var vanlig, fant seg fort ny tjeneste et annet sted hvis de ble henvist til en sengeplass i fjøset. På mange gårder i Nes var det derfor blitt innredet egen drengestue for tjenestekarene, men budeier og tjenestejenter måtte fortsatt holde til i fjøset.

På Nedre Romerike, som omfatter både Sørums og Blaker, hadde tjenestefolka bedre boforhold, men Sundt var ikke fornøyd med tilstanden her heller. Her var det vanlig at tjenere av begge kjønn hadde «nattleie i drengestuen». Det var en sjeldenhet at jenter og gutter hadde hvert sitt rom. En sogneprest som lot tjenere av begge kjønn dele rom i drengestua, forklarte at dette var en god ordning, for når de var så mange sammen, var det utenkelig at det kunne oppstå utilbørigheter mellom dem.

Men om sommeren kunne det nok oppstå «utilbørigheter» både her og der. Enten tjenestefolka har nattleie i fjøsene eller annet steds, er det vanlig at de så snart sommeren kommer, tar med seg sine sauefeller eller åkleder og bygger seg reder, slik som hønsene, i hølader og busvaler, en her og en der, og somme tider to i kompani. «Jeg skulle meget tvivle på at brave folk tillater sine egne folk å følge denne fugle-skik; men at det bliver lastet når tjenestefolkene gjør det – det har jeg aldri truffet til at høre her på Østlandet». ■

Eilert Sundt (1817 – 1875) var utdannet teolog, og fra 1869 til 1875 var han sogneprest i Eidsvoll, men det er som samfunnsforsker og folkeopplysningsmann han er mest kjent. I 1850- og 60- åra utførte han en lang rekke undersøkelser om folks liv i Norge, både på bygdene og i byene. I over 20 år hadde han statsstipend for å gjøre dette arbeidet, og Sundts avhandlinger var et viktig grunnlag for mange av reformene i sosiallovgivningen og helsevesenet som ble vedtatt i 1860-åra og seinere. En artikkel om Eilert Sundt og hans tid i Eidsvoll skrevet av Bjørn Sverre Hol Haugen, sto i Skytilen nr. 1-2018.

HVORDAN ET KJERREHJUL AV TRE BLE TIL

Av Bjørn Undrum

En dag jeg, som skolegutt, var med far min i smia, kom et aldeles nytt hjul fra en hjulmaker. Det var trehvitt og alt for pent i ei svart smie. Hjulet ble lagt på to stålbukker. Hjulet hadde en diameter på litt over 40 tommer og 14 eiker. Hjulbanen besto av 7 segmenter og det var tappet inn 2 eiker i hvert segment. Bosset var også av tre.

Dette er et boss med en stålring inne ved eikene og en del av et rør ytterst, som beskytter akseltappen og mutteren. Disse mutterne var låst med splint, men var også gjenget reks, henholdsvis links på høyre og venstre side av vogna. Dette for at mutteren ikke skulle skru seg av under kjøring forover.

Jeg skal være forsiktig med å antyde rekkefølge på arbeidsprosessen, men bosset fikk tilpasset en stålring på hver side av eikene og en mindre ring på hver ende. Denne ringen som ble ytterst, kunne være et stykke av et rør på ca. 4". En slik rørstuss beskyttet enden godt. Ringene ble varmet opp og krympet på. Det var helt nødvendig å forsterke bosset slik.

Bosset var nok ferdig med akselhylse (bøssing) innsatt da jeg skulle hjelpe til. Siden akselen var av smidd stål, måtte bøssingen være av noe annet. Dette noe annet var støpejern som inneholdt mye kullstoff og gikk godt mot stål (jern) uten å "skjære" seg. Det kunne jo hende at brukeren glemte å ha på fett ofte nok. Akseltappen var litt konisk og bøssingen måtte ha en konisk boring (hull). Det er mest sannsynlig at begge deler var grovbearbeidet, uten maskinering. Støpejern kan ha en glatt og jevn flate uten å være maskinert.

Hjulet, som vi la på bukkene, hang så godt sammen at jeg hadde mistanke om at det var limt i sammenføyningene, men det er en positiv feil. Hjulmakeren var ekspert på å tappe sammen deler av tre, men jeg kan tenke meg at dette var en utfordring. Her skulle to eiker som ikke var parallelle (ca. 26 gr. avvik) tappes inn i begge ender. Det måtte bryte. Enten var hullene hugget ut, boret skrått eller tappene var skrå. En

tredje mulighet var at de var romslige. Det siste passer liksom ikke, ikke liming heller – noe med yrkesstolthet?

En hjulbane av tre forstår alle at ikke vil holde. Derfor måtte det legges et solid stålbånd på utvendig. Banens bredde kunne være 2 ¼ tomme. Et langt nok flattstål (vi kalte det flattjern) på 2 ¼ x 5/16 tomme ble lagt fram på et par tre andre bukker. Så tok Far et tynt, lett stålhjul på ca. 6 tommer med et lite håndtak i senter. Dette verktøyet ble kalt "spåmann". (Onkel Kjell minte meg om det.) Hjulbanen og det lille hjulet (spåmannen) fikk et krittmerke hver. Disse satte han overrett og han trillet deretter det lille hjulet rundt på banen med segmentete, mens han telte omdreininger. Det kunne være 9 ganger pluss litt. Da ble det satt et annet merke på det lille hjulet. Denne operasjonen ble gjentatt til han ble helt enig med seg selv.

Så gikk vi over på flattstålet. Der trillet han småmannen like mange ganger, og det lille ekstra som var avmerket på småmannen. Krittstrek ble satt på stålet. Dette ble også gjentatt. Så ble krittmerket erstattet med et hakk i kanten og stanga ble lagt i essa. Stålet ble så kuttet over tanna på ambolten. Endene ble smidd ut for å danne overlapp for smiesveising. Fortsatt var stanga rett og måtte krummes. I det 4-kantede hullet i ambolten ble det satt et verktøy, litt

høyere på sidene enn på midten. (Jeg mener det var sånn.) Det var fordi vi ikke hadde valsemaskin. Nå skulle det mye hamring til for å krumme stålet til en sirkel. Til dette ble det behov for hjelp. Nybegynnere ble forklart hvordan slegga skulle holdes: Høyre hånd foran og den andre hånda ble da bak på skaffet under høyre arm. Det kunne være to mann med slegge og smeden med sin tunge hammer. Men det var nok på større dimensjoner enn det jeg har beskrevet her. De banket taktfast til smeden stoppet dem. Dette arbeidet ble nok utført på kaldt stål. Stålet krummet seg litt for hver gang de gikk over det. Smeden holdt i stanga og matet fram for hvert slag slik at krummingen ble jevn. Etter en stund kom de så langt at endene møttes.

Nå var det fram med det lille hjulet igjen. Her kommer nok enda et punkt som krever en fagmanns erfaring. En måtte ta hensyn til at ringen ville bli større. Tyte ut, under sveisingen. Endene ble lagt ved siden av hverandre og et overrettsmerke ble satt på.

Det var klart for sveising. Da måtte begge endene være så varme som mulig uten at stålet brant for mye. Når stålet spruter gnistrer da brenner det. Det ble varmet litt innover så det ikke skulle kjølnes så fort. Det er lite energi i så tynt flattstål. Jeg var med og holdt i ringen da Far sveiste. Det sprutet godt og et forkle kom godt med, selv om det bare var av fuktig strie. En måtte ikke la seg distrahere av branntilløp i denne fasen. Ringen ble etter sveisingen kjølt ned i vannbad.

Ringene skulle nå være litt for liten til hjulet. Den ble lagt oppå – og det var den. Men var det for stor forskjell? Fram med det vesle hjulet igjen. Ringen ble målt innvendig. Forskjellen var kanskje på et par centimeter. Hvis det var for mye, ble det å kaldstrekke litt, til følelsen stemte med erfaringen. Skolerte personer ville vite at dette kullstoffstålet utvider seg ca. 0,01 mm pr. grad pr. meter. Ved å varme opp 400 gr. C vil ringen bli 4 mm. lengre pr. meter. Rundt hjulet er det ca. 3,35 m. da blir omkretsen ca. 13 mm. lengre. Det er ikke mye, derfor svært viktig å treffe. Og uten matematikk.

Det var en grense for hvor mye en kunne varme opp stålet. Det måtte ikke få rød farge for da ville treet brenne.

Disse to bildene viser eksempel på låsing av slitebane og segmenter med ett beslag i hver segmentskjøt.

Å varme opp en ring i essa var også en utfordring. Det gjaldt å snu litt hele tiden. Etter hvert som den ble varmere måtte farten rundt økes, slik at den ble så jevnt varm rundt det hele som mulig. Ikke noe måtte henge igjen, være kjølig, så ringen ble for liten. Hoi, den er klar – med hver vår smitang griper vi tak og veien til hjulet på bukkene er kort. Ringen legges forsiktig nedpå. Litt banking og den glir litt ned. Treet ryker og Far hamrer rundt. Hjulet snues rundt (roteres) for å slå på stålet der treverket har solid underlag. Det går tregere nå, men så er ringen nesten på plass. Tilløp til småbranner slukkes med våt fille og plasseringen godkjennes. OK. Raskt fram med flere filler som ligger i vasstroa. Krympingen er i gang. Treverket knaker og ynker seg, men kommer intet sted. Hjulet har fått en stålbane, men det er ikke ferdig.

Segmentene, som nå presser hardt mot hverandre, kan finne på å vri seg ut av stilling i tørrvær og ved hard belastning. De må sikres. En metode er å sette en bolt gjennom treverket midt i hver skjøt. Boltene klinkes med underlagsskiver. Det kan også hende at stålringen vil løsne. Derfor kunne det bores et antall hull gjennom stålet i hjulbanen hvor det ble slått inn smidde spiker. Men en bedre løsning var å bore

radielt 3/8" hull gjennom stål og tre akkurat i segmentskjøtene. På innsiden ble det satt et tilpasset, smidd klammer og dette ble klinket sammen. Denne løsningen låste segmenter og ring sammen.

Når slike hjul ble brukt, med tunge lass mot hardt underlag over lang tid, så ble stålbanen gradvis valset ut. For tynne stålband ville utvidet seg og dermed falt av. Valg av dimensjoner var nok viktig. De brukte nok vanlig kullstoffstål (handelsstål) og ikke fjærstål som jeg mener ville blitt for sprøtt, nesten umulig å krumme og vanskeligere å sveise på grunn av høyt kullstoffinnhold. Når et stål blir utsatt for gjentatte hamringer mot steiner i veibanen, vil overflaten bli "herdet" og dermed slitasjen mindre. Det skyldes at overflaten blir lokalt strekt ut og danner spenninger i materialets overflate.

Det jeg har skrevet om her er ikke gjeldene generelt. Det ble jo bygd både større og mye mindre hjul. Da ville nok teknikkene være annerledes. Hvis vi tenker tilbake til mellomkrigsåra da min Bestefar Nils utøvde sin praksis i privat regi, må vi nok legge til visse elementer. Før han hadde bygget sin egen boremaskin, ville jeg tro han varmet stålet lokalt mens det var rett og doret hull på ambolten. Trebor hadde han nok en råd med. Han laget seg det. Nå var jo Nils sin egen snekker også, så han bygde alt fra grunnen av. Uten båndsgag, som han var, ville jeg tro at han kunne skjære til segmentene med et smalt blad i grindsaga.

Jeg har bevisst ikke nevnt noe om tresorter, ganske enkelt fordi jeg ikke veit noe om det. Kan de ha brukt eik i bosset tro?

Det bør også sies at det ikke var lenge som Far smidde i essa. Han skaffet seg et gassapparat og senere elektrisk sveiseapparat. Da ble alt "så meget bedre". Den metoden jeg har beskrevet her, ble brukt fram til ca. 1950. ■

Gave til historielaget

Foto Stian Eriksen

Nylig fikk Blaker og Sørum Historielag en gledelig overraskelse; en sjekk fra Blaker antennelag på kr 25 000. Gaven ble overrakt på Blaker skolemusikkorps' loppemarked den 4. mai. Antennelaget er nå oppløst, og laget hadde besluttet å gi kr 25 000 til historielaget. En tilsvarende sum er gitt til Blaker skolemusikkorps. Dette var en kjærkommen gave som historielaget vil ha stor nytte av. Historielagets styre sender en hjertelig takk til antennelaget ved Stian Dragseth.

Kåre A. Bøhler
Leder

Revisjonsrapporten 2018 - Blaker og Sørum Historielag

Pål-E.Iversen

Hellesjøveien 191,

1923 SØRUM

Blaker og Sørum Historielag.

REGNSKAPET 2018 - REVISJONSRAPPORT.

Jeg har som lagets valgte revisor gjennomgått regnskapet til historielaget for året 2018.

Regnskapsmaterialet som jeg er blitt forelagt har bestått av; regnskapsbilag, hovedboksutskrifter, bankutskrifter, samt regnskapsoppsett over resultatet.

Jeg har kontrollert at de beholdninger av bankinnskudd som inngår i regnskapet stemmer med det ferdige regnskapet, samt gjennomgått bilag og kontrollert resultatet mot det bokførte. Resultatet viser et overskudd på kr 86.539,73.

Det har i løpet av året oppstått en betydelig usikret fordring som pr 31/12-18 utgjør kr 317.774. Denne vil det påløpe styret og laget et ansvar å treffe tiltak for å sikre på best mulig måte.

29/4/19

Pål-E.Iversen

Styrets behandling av revisjonsrapporten for 2018

Styret har ordnet med pant i kassererens eiendom slik at våre midler skal være sikret med en pantobligasjon på kr 350 000. Vi håper at det utestående skal være sikret på den måten.

Kassereren er bedt om å trekke seg frivillig fra styret, og hans kontodisponering i banken er opphørt. Alle utbetalinger fra historielagets kontoer går nå gjennom leder og nestleder.

Utover dette har vi foreløpig ikke gått videre med saken. Det skal også settes opp en nedbetalingsplan i samråd med den engasjerte regnskapsføreren når vi har fått full oversikt.

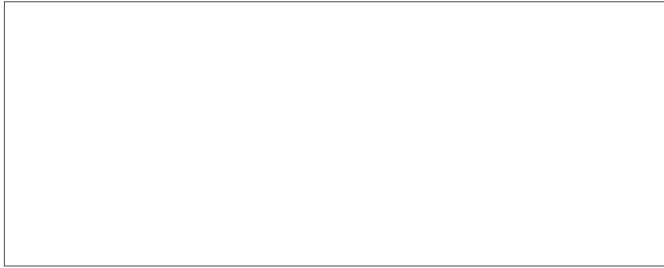
Sørum, 23. mai 2019

Kåre A. Bøhler, leder (sign.)

Elin Mørk, nestleder (sign.)

S Ø R U M - S P E I L E T

RETURADRESSE:
BLAKER OG SØRUM
HISTORIELAG
AASGAARDVEGEN 230
1923 SØRUM

ISSN 1894-8154

Husmorskolen på Sørumsand på tidlig 1950-tallet

At skolen ligger fint til ved Glomma, kommer godt fram på dette flyfotoet fra tidlig på 50-tallet. Foto: Sørum fotosamling.

Noen av våre arrangementer i 2019

16. juni - SLORA MØLLES DAG fra kl. 12.00 til kl.15.30. Det blir Møllevandring, fritheater, leikarring, maling av korn til mjøl og mye mer. Kiosksalg.

18. juni - RUSLETUR I FROGNER. Frammøte på Bedehuset kl. 18.00. Turen går ned mot Leirsund, så til gamle Frogner kirke. Kaffe ved kirken.

29. juli - OLSOK PÅ VØLNEBERG SKOLE kl. 18.00. Samarbeid med Sørum bygdekvinnelag. Vi får besøk av visesanger Anders Brunnes.

14. aug. - MEDLEMSKVELD I TEGNESALEN PÅ BLAKER SKANSE. Tema: *Oppvekst og handelsvirksomhet*

i tettstedet rundt Blaker stasjon. Vi oppfordrer alle som har minner fra virksomhetene om å dele disse med alle. Særlig inviterer vi utflyttete Blakerværingene om å komme. Her vil dere garantert treffe gamle kjente.

27. aug. - RUSLETUR LANGS BINGSFOSSSTRANDA. Frammøte på Parkeringsplassen kl. 18.00. Helleristningene, hulvegen og gravhaugene på Valsmoen. Harald Aak er guide.

17. sept. - RUSLETUR LANGS TERTITTLINJA fra Mork grendehus mot Sørumsand og deretter fra Mork stasjon mot Aurskog. Frammøte på Grendehuset kl. 18.00.